
Адамян Г. Р., Щетініна Т. В.

Наукова бібліотека, Український державний університет науки і технологій
(м. Дніпро, Україна)

ІСТОРИЯ АНТИЧНИХ БІБЛІОТЕК. ОЛЕКСАНДРІЙСЬКА БІБЛІОТЕКА. ВІД ПАПРУСУ ДО ЕЛЕКТРОННИХ КНИГ

Без знання історії стає неможливим рух до майбутнього. Бібліотеки існували з давніх давен і мали величезне значення для сучасників, а згодом і до наступних поколінь. Людина завжди прагнула до здобуття знань і саме бібліотеки несли в собі основне принципове навантаження просвітництва. Тому неможливо переоцінити значення та вагомий вклад античних бібліотек в історію людства.

Ключові слова: античні бібліотеки; історія; Олександрійська бібліотека; історія розвитку книги; книги; бібліотечна справа

Adamian H. R., Shchetinina T. V.

Scientific Library, Ukrainian State University of Science and Technologies (Dnipro, Ukraine)

HISTORY OF ANCIENT LIBRARIES. LIBRARY OF ALEXANDRIA. FROM PAPYRUS TO E-BOOKS

Without knowledge of history, it becomes impossible to move towards the future. Libraries have existed since ancient times and were of great importance to contemporaries, and later to the next generations. Man has always sought to acquire knowledge, and it was libraries that carried the main, principled burden of enlightenment. Therefore, it is impossible to overestimate the importance and significant contribution of ancient libraries to the history of mankind.

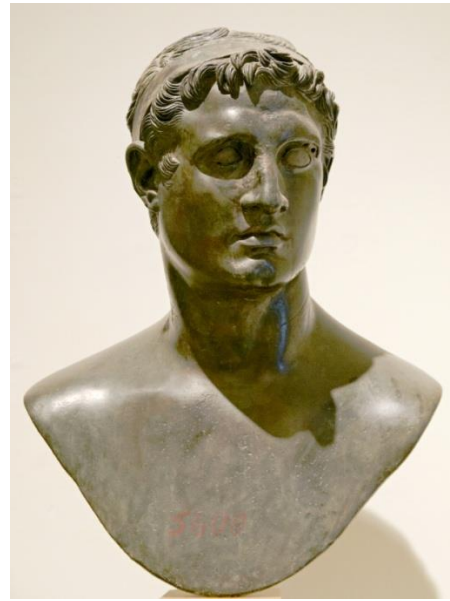
Keywords: ancient libraries; history; Library of Alexandria; history of book development; books; librarianship

Сучасна бібліографічна справа є прямою послідовницею бібліотечної справи давніх часів. І починати ознайомлення з історією розвитку бібліотек треба з Олександрійської бібліотеки, заснованої близько 290 року до нової ери.

Започаткована Олександрійська бібліотека була єгипетським царем Птолемеєм II Філадельфом за планами його батька Птолемея Сотера.

Птолемей Сотер

Птолемей II Філадельф

Птолемей II навіть віддав наказ, щоб на всіх судах, що заходили до портів Александрії проводити спеціальний догляд і якщо на борту знаходили якісь книги, то з них швидко робилися копії та відправляли господарю, а оригінал залишали в зібраннях олександрійської бібліотеки. Рукописи Есхіла, Софокла та Евріпіда які зберігалися у сховищах при театрі Діоніса в Афінах цар попросив надіслати з Греції для перепису, він заплатив величезну суму залого, але повернув до Афін вже не оригінали, а переписаний варіант, пожертвував таким чином грошима залого на користь збільшення фондів бібліотеки. Згодом очільники бібліотеки автоматично почали отримувати статус вихователя спадкоємця єгипетського престолу.

Вже на початку свого створення зібрання налічувало 50 тисяч книг – сувоїв, а під час свого розквіту бібліотека нараховувала до 700 тисяч примірників. У той час книги переписувалися на папірусних сувоях, а, як відомо, саме у Єгипті зростала рослина папірус і тому немає нічого дивного в тому, що саме Єгипту судилося стати самою великою майстернею папірусних книг. Текст на папірусі записувався стовпчиками, приблизно трішки більше ніж 1000 строк. Папірус кріпився до дерев'яних паличок, які читач тримав у руках.

Сувій тримали в правій руці й перемотували лівою і таким чином в процесі прочитання вся книга перемотувалася з задньої палички на передню ліву паличку. Розліновувався папірус за допомогою невеличкого свинцевого коліщатка, писали за допомогою тростинового пера, чорнила робили з чорного соку каракатиці та з наростів на

дубових листях, так званих "чорнильних горішках". Заголовні букви виділяли червоним кольором, звідти й постав вираз з червоної строки.

Основних бібліотечних зібрань було два. Одне з них, найголовніше, розташовувалося у царському палаці у Брухійському кварталі, в славетному Мусійоні. Це була така собі академія наук та одночасно університет. До Мусійону цар Птолемей запрошував вчених з усього світу. Мусійон мав двір для прогулянок, зал для вчених бесід, лабораторії, обсерваторії, кімнати для занять, трапезну та бібліотеку. Саме це зібрання найбільш постраждало від пожежі у 48 – 47 роках до Христа під час протистояння між Юлієм Цезарем та єгиптянами.

Пізніше Марк Антоній дещо покращив становище Александрійської бібліотеки, подарувавши цариці Клеопатрі пергамську бібліотеку.

Друга, трішки менша частина, знаходилася у кварталі Серапіса і містила 42 800 сувоїв. Вона збереглася до часів правління Феодосія Великого під час царювання якого натовп розгромив Серапіон. Під час цього погрому була знищена також і бібліотека Серапіону.

Також у Єгипті існували й палацові бібліотеки. Так, наприклад, в столиці єгипетського фараона Аменхотепа IV в Тель-Амарне, в Угаріте (Рас-Шамра), в Ебле (поблизу Латакії).

Стає цікавим, а хто та яким чином в ті далекі часи піклувався про такі величезні бібліотечні зібрання. У листі грека Аристея до Філократа, який наводить у своєму труді історик Іосиф Флавій сказано про Деметрия Фалерського, якому цар доручив турботу про бібліотеку.

До речі самому Аристею Птолемей Філадельф доручив привезти з Єрусалиму книги єврейської біблії, щоб надалі перекласти її грецькою мовою. Такий переклад Старого Завіту було зроблено він відомий як Септуагінта.

Таким чином ми бачимо, що хоч терміна «бібліотекар» ще не існувало, але поняття «хранитель бібліотеки» ми зустрічаємо у записах від 88 року до Христа. В лексиконі Свіди славетні філософи Аристофан, Зенодот, Аполлоній Родоський вже офіційно зветься «очільниками або представниками бібліотеки». Другий середньовічний автор Тзетце називає Ератосфена *bibliophylax* — страж, зберігач бібліотеки.

До наших часів дошли навіть списки зберігачів бібліотеки у Тзетце, та в Оксиринхському папірусі: Зенодот (близько. 285 — ок. 270 рр. до Христа.); Аполоній Родоський (ок. 270—245 рр. до Христа.); Ератосфен (245—204 рр. до Христа.); Аристофан

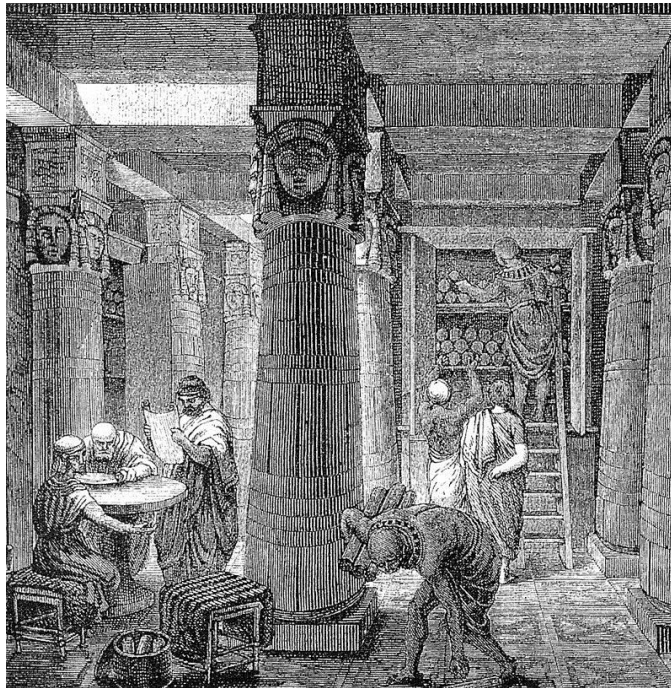
(204/1— 189/6 pp. до Христа.) Аполоній Ейдограф (189/6—175 pp. до Христа.) Аристарх (175—145 pp. до Христа) Кидас Копьеносець (145—116 (?) pp. до Христа.), Деметрий Фалерський та Калимах.

Згідно з стародавнім словником Свіди зберігач бібліотеки Калимах розробив списки людей, які відмітилися в усіх галузях знань та їхні праці у 120 томах. (*Vita Callimachi*). Цей труд мав назву *Pinakes*, і складався з алфавітного переліку авторів та їхніх трудів з короткими біографічними описами та критичними помітками, які знаходилися в бібліотеці. Тобто по суті це був перший алфавітний покажчик. До речі автор словника Свіди невідомий. Допускають, що він жив приблизно 960 року. від Р. Х. Лексикон Свіди створений з багатьох старовинних словників та творів граматиків. У ньому наведено пояснення слів, а також фактичні та біографічні дописи про античних письменників).

Під керівництвом зберігача книг бібліотекаря знаходився штат помічників (*hyperetes*). Вони займалися реєструванням та класифікацією нових надходжень до бібліотеки, визначення таких даних як автор книги, місця де саме книга була написана, а також власника книги. Існувало таке поняття як *summageis* (змішані) зібрання з двох та більше творів, та *amigeis* – незмішані, твори одного автора. Цікаво, що об'єм книги встановлювався завдяки переліку строк, кількість яких фіксувалася на кожній книзі.

Далі книги обов'язково попадали на переписування. Виготовлялися їхні копії. Комплектування та зберігання були головні обов'язки керівників бібліотеки - зберігачів книг. Треба також відмітити, що в Александрійській бібліотеці зберігалися книги багатьма мовами, але найпоширенішою мовою Александрії була грецька. Саме грецькою розмовляла більшість населення різноплемінного міста. І тому язык більшості книг, що зберігалися у бібліотеці був грецький.

Поступово Александрійська бібліотека з великого зібрання книг перетворювалася на такий собі науково-дослідний центр. Через те, що до бібліотеки надходило багато варіантів рукописного тексту одного тексту ставало питання вибору найкращого перекладу. Іноді виникали спори та суперечки навколо уривків з тексту перекладених та переписаних декількома авторами по різному. Зокрема текст Іліади викликав велику суперечку. Наприклад вчений Аристарх Самоський вважав читати слово «*pasí*»-усім. На підтримку свого трактування він розробив та виклав цілу систему філологічних доказів. Через 100 років інший вчений Зенон, який на той час був головою Александрійської бібліотеки також коментував Іліаду Гомера і виклав ряд аргументів на підтримку теорії, що це слово потрібно читати як «*dais*»-на обід.

Александрійська бібліотека, гравюра, 19 ст.

Таким чином ми бачимо, що Александрійська бібліотека стала не лише зберігачем книг, але ще й взяла на себе функцію філологічного інституарію.

Хоча в той час філологія як наука ще не існувала. Саме в Александрійській бібліотеці вчені почали зароджувати нову науку Філологію, в задачі якої входить визначення істинного авторського тексту.

І ось при Птолемеї III Ератосфен з Кіреї, який на той час займав почесну посаду головного бібліотекаря Александрійської бібліотеки почав називати себе «Філологом», хоча до цього такого терміна не існувало, був лише термін *grammaticus*. При цьому вченому бібліотека придбала в Афінах копії творів грецьких драматургів Есхіла, Софокла та Евріпіда.

Ератосфен був вченим дуже універсальним. Він працював у сфері поезії, філософії, географії, астрономії, математики.

Але у 48 році до Христа Гай Юлій Цезар з військом вступив у протистояння з єгипетським володарем і захопив палац в Александрії. Народ Єгипту оточив палац з суші, а з моря до палацу підступав єгипетський флот. Намагаючись захистити свою владу та життя Цезар прибіг до допомоги вогню і сталася жахлива та непоправна трагедія. Бібліотека згоріла біло незворотно втрачено працю трьох століть великих олександрійських вчених.

Але як це завжди буває під час великих катастроф деяку частину папірусів та сувоїв було врятовано і близько двох століть бібліотека поступово відновлювалася. Але вже у 390 році до Христа. храм Сераписа де зберігалося мале зібрання розгромили християнські монахи, а велике зібрання піддали вогню у 641 р. нової.ери мусульманські загони халіфа Омара при взятті Александрії.

Але через деякий час сталася друга трагедія, яка остаточно зруйнувала й остаточно відібрала у нас надбання вчених. На палацову бібліотеку зійшов руйнівний вал води. Під час здвигу пластів ґрунту бібліотека опинилася на дні моря. Зараз відоме місце де саме знайшла остаточний спокій олександрійська бібліотека, але досі неможливо віднайти серед уламків мармурових колон останки великої бібліотеки. На наш час, Александрійська бібліотека, як і славетна Атлантида, знаходиться на дні моря.